

יביע אומר למרן הרב עובדיה יוסף: לימודי חול בבית הכנסת – דף למנחה

א. הבעיה ההלכתית

הבעיה ההלכתית העומדת בפני הרב יוסף חיים ובפני הרב עובדיה יוסף היא 'האם מותר ללמוד בבית הכנסת, שהוא מקום קדוש, לימודי חול?'

במקורות ההלכתיים הבסיסיים העומדים לפני החכמים הללו קיימים שלושה סוגי התנהגויות האסורים בבית הכנסת: (א) מעשים של קלות ראש; (ב) חשבונות של חול (כגון כינוסים לצורכי גביית מסי קהל); (ג) הספד של יחיד (עפ"י הבבלי מגילה והרמב"ם בל' תפילה).

אם נשאל את עצמנו לאיזו מהקטגוריה שייכים לימודי חול, נראה שהאפשרות היחידה הבאה בחשבון היא האפשרות השנייה. ואכן סביב קטגוריה זו נחלקים שני המשיבים. דעת ר' יוסף חיים היא, שלימודי חול הם בגדר 'חשבונות של חול', ולכן אסור לעשותם בביהכ"ס (להלן בסע' ב אביא נימוק נוסף להתנגדותו של ר' יוסף חיים ללימודי חול בביהכ"ס). ודעת הרב עובדיה יוסף שהם בגדר 'חשבונות של מצוה' שמותר לעשותם.

ב. הבעיה הערכית

מלבד השאלה ההלכתית הנ"ל, מתגלה בדבריהם שאלת ערכיותם של לימודי חול. האם הם בבחינת דבר מצוה?

הרב עובדיה יוסף סבור שבשל היותם הכנה ללימוד אומנות (מקצוע), הרי הם בבחינת חשבונות של מצוה, ומשום כך מותרים הם לעשותם בבית הכנסת. וגם אם אינם מצוה גדולה (כעיסוק בפדיון שבויים, שיש בו הצלת חיים), הרי הם בבחינת מצוה קטנה, שסופם לתת לאדם אפשרות קיום.

אולם הרב יוסף חיים מעלה טיעון מורכב יותר: הוא אינו שולל את חשיבותם של לימודי חול כהכנה למקצוע באופן עקרוני, ההפך הוא הנכון: ראוי גם ראוי שאדם יכין עצמו למקצוע. אולם, מדוע לעשות זאת בביהכ"ס? וכי יעלה על הדעת הוא אומר " שיתירו ללמד אומנות של חייטים ושל אורגים וכיוצא בבית הכנסת ובית המדרש? כלומר: גם אם לימודי חול חשובים כשלעצמם, אם הם נעשים בביהכ"ס, הרי הם מביאים לידי קלות ראש וזלזול במעמדו המקודש של ביהכ"ס.

ג. המחלוקת סביב דברי רב האי גאון

עפ"י הנאמר לעיל תובן מחלוקתם סביב דברי רב האי גאון: הרב יוסף חיים מבין שרב האי התיר ללמד דווקא בחדרים הסמוכים לביהכ"ס: " ומה שכתב בבית הכנסת היינו כי היה להם חדרים ומקומות בבית הכנסת שאין מתפללים בהם, ואין קורין בדברי תורה בהם, אלא עשויים להכנסת אורחים ולמושב השמש ... ובחדרים ומקומות אלו הבנויים בכלל בית הכנסת, ורק לא נתקדשו בקדושת בית הכנסת שם התיר הגאון זכרו לברכה ללמוד לשונות". לדעתו, לא יתכן שרב האי יתיר ללמד לימודי חול, שהם זלזול וקלות ראש בכבוד ביהכ"ס, אלא בחדרים סמוכים. אולם הרב עובדיה יוסף סבור, שהיות והם בבחינת חשבונות של מצוה, הרי התירם רב האי אפילו בביהכ"ס.

ד. ההקשר ההיסטורי-חברתי של כל אחת מהשאלות

החשש להשכלה ולחילון בתשובת ר' יוסף חיים

עוד עולה מתוך השאלה שהופנתה לר' יוסף חיים, כי הדרישה ללימוד "לימודי חול" בקרב תלמידים יהודים, לא באה מתוך מגמות של חילון או השכלה. מטרתה – כך נראה – הייתה להגביר את הנגישות של הדור הצעיר לקריאה ולכתיבה של מסמכים רשמיים, ולצורכי מסחר. משום כך לא הייתה הדרישה ללימוד שפה זרה כלשהי, אלא שילמדו "כתיבה שלנו, וגם כתיבה של ישמעאלים, וגם לשון ערבי צח ומתוקן וחשובונות ומוכרח שיביא להם העתק מכתבים מן הסוחרים המדברים במקח וממכר, ושאר הגיונות של ערבי, כדי שילמדו צחות הלשון, וגם סידור האותיות שקורין עבארה (כתיב וכתב)".

אולם ר' יוסף חיים חשש לבאות, והדבר ניכר מתשובתו כאשר הוא מודיענו את המציאות במקומו: "כי עתה בזמן הזה יש בכל עיר אסכולה ללמד כתיבה ולשונות". (שים לב: בשאלה לא עלתה הדרישה ללימוד לשונות, שהיא יותר מכל, ביטוי של רוחות ההשכלה והחילון שרווחו אז, ברם ר' יוסף חיים מתייחס למציאות הרווחת).

נמצאנו למדים, אם כן, שתשובה זו מכילה בתוכה דילמה עמוקה מאוד: מחד, הערך של לימודי חול הוא רב (משום שבעזרתם רוכש האדם מקצוע). מאידך, בתקופה המודרנית ישנה העצמה גוברת והולכת של לימודי החול והם הפכו להיות מעין 'קרטיס הכניסה' של האדם לעולם החדש. רוצה לומר: **הם הפכו מסתם אמצעים ללימוד מקצוע למגדירים של זהות**. בתוך ההקשר הזה מבקש ר' יוסף חיים גם לשמור על חשיבותם של לימודי החול - ומשום כך הוא אינו מטיל איסור על עצם לימודם. וגם לשמור על ההירארכיה ביניהם ובין המקום הקדוש – ביהכנ"ס, שימשיך להוות מוקד של משיכה והעדפה ליהודי באשר הוא – ולכן הוא אוסר לימודי חול בביהכנ"ס.

הרב עובדיה יוסף: בין כולל אברכים לתלמידי בי"ס

בשאלה שהופנתה לרב עובדיה המציאות שונה כמעט בתכלית. המדובר הוא כולל אברכים, שכל עסקם הוא בתורה, וגם מדובר בתלמידים מבוגרים ולא בילדים. לימודי החול שההורים חפצים שילמדו על ידם, אין מטרתם להביא לשינוי ערכים ושינוי זהות, אלא לאפשר להם, פשוטו כמשמעו, להתפרנס בכבוד (אסור לשכוח שהפרש התקופות בין שתי השאלות הוא הפרש של שני דורות לפחות, בהם כבר המציאות המודרנית היא בגדר עובדה מוגמרת ולא בראשיתה).

עוד יש לשים לב, שכאן, בשונה מהתשובה הקודמת, אם לא יפתחו לתלמידים כיתות לימוד בשיבה הם ילמדו בבתי ספר של גויים, מה שרק יגביר את סכנת ההתבוללות (המרחפת בחלל השאלה). לעומת זאת, האלטרנטיבה של ר' יוסף חיים היא לימוד בכיתות או בבתים, ואין חשש שישלחו את התלמידים הרכים לבי"ס של גוי ים. בשל כל זאת, מכריע הרב יוסף את הכרעתו העקרונית שיש מקום (וזו מצוה ממש – להפרישם מאיסור), שהאברכים ילמדו בבית המדרש.

הרב עובדיה אינו חושש, בהקשר הנדון, להיפוך ההירארכיה בין החול לקודש, שהרי באברכים מבוגרים עסקינן, שכל עיסוקם בקדש. ולכן הוא אינו חושש להגדיר את לימודי החול כ'חשובונות של מצוה'.

ביע אומר למרן הרב עובדיה יוסף: לימודי חול בבית הכנסת חלק ז' אורח חיים סימן כא

שאלה:

.....

...הנה בישיבתנו ישיבת "בית דוד" פה ארגנטינה, בואנוס איירס, אשר בצילה יחסיון כשמונים תלמידים ואברכים כן ירבו, ישנם הורים רבים אשר שולחים את בניהם הלומדים בישיבתנו בשעות הערב המוקדמות ללמוד אנגלית בבתי ספר של נכרים, לצורך פרנסתם בעתיד, אשר כידוע שלומדים שם בצוותא בחורים ובחורות, יהודים וגויים, בערבוביא, ומה יעשה הבן ולא יחטא, ובכדי לפתור בעיה זו החלטנו להביא אצלנו מורה לאנגלית אשר ילמדם בתוך כתלי ישיבתנו, וכל מי שירצה ללמוד שפת האנגלית יוכל להצטרף אליהם לאחר שיסיימו שיעורי הישיבה בלימודי קודש. ויצאו עוררים על זה, באומרם שהדבר אסור מצד ההלכה, ונסתייעו ממה שכתב בספר בן איש חי: "שאסור ללמוד כתיבה וקריאה של לשונות אומות העולם בבית המדרש, ואפילו לשון של ערבית שלנו וכתבתו אסור." (פרשת ויקרא אות ד) ... ואני מצפה לתשובת כבוד גאונו יפה שעה אחת קודם ושכרו כפול מן השמים.

.....

- מהי השאלה? מהי הדילמה איתה מתמודד השואל? מהי התשובה אותה הוא מבקש?
- אילו אתם הרב, מהי הבעיה ההלכתית איתה תתמודדו? מהם הערכים עליהם תגנו?

הבעיה ההלכתית

.....

תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש: אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין ניאותין (אין מתקשטים) בהם, ואין מטיילין בהם, ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואין מספידין בהן הספד של יחיד. אבל קורין בהן, ושונין בהן, ומספידין בהם הספד של רבים (של תלמיד חכם שצריך מקום להתאסף להספידו) ... אמר רבי אסי: בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין (על מנת שישמשו בהם), ואף על פי כן אין נוהגין בהן קלות ראש. ומאי ניהו (ומהו הדבר שנקרא קלות ראש)? - חשבונות.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד ב

בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה, ואין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ניאותין בהן ואין מטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק.

ואין מחשבין בהן חשבונות, אלא אם כן היו חשבונות של מצוה כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים וכיוצא בהן, ואין מספידין בהן אלא הספד של רבים כגון שיהיה שם הספד גדולי חכמי אותה העיר שכל העם מתקבצין ובאין בגללן.

משנה תורה לרמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יא הלכה ו', הלכה ז'

- מהם הדברים שאסור לעשותם בבית הכנסת? מה הרמב"ם הוסיף על הגמרא?
- מה המסקנה ההלכתית? האם יש פתח להתיר לימודי חול בבית כנסת?

תשובה אפשרית: עיון בתשובת הרב יוסף חיים

שאלה: פה עירינו בגדאד, יש מדרש תלמוד תורה שלומדים בו תינוקות של בית רבן מן אבג"ד עד לימוד דברי רבותינו, עד ועד בכלל שיושבים שם שורות שורות כל מין לימוד בפני עצמו, ועוד גם-כן המקום ההוא הוא מקום תפילה שמתפללין בו הקהל שמונה עשרה בכל יום ושבתות ויום טוב, וכל ילדים היושבים בבית המדרש הם עניים, והכולל מספיק להם אכילה ושתייה ושכר המלמדים, ועתה לשאול הגיעו, שרוצה הפקיד להביא להם אחד שילמדם כתיבה שלנו, וגם כתיבה של ישמעאלים, וגם לשון ערבי צה ומתוקן וחשבונות ומוכרח שיביא להם העתק מכתבים מן הסוחרים המדברים במקח וממכר, ושאר הגיונות של ערבי, כדי שילמדו צחות הלשון, וגם סידור האותיות שקורין עבארה (כתיב וכתב), ושואל אם מותר ללמדם בבית המדרש הנזכר שהוא מקום תפלה, ומקום תלמוד תורה, שיש לו קדושת בית הכנסת ובית המדרש, אך המלמדים שמביא להם הם יהודים ולא גויים, או שאסור ללמדם שם לימודים האלה שהם חול גמור יורנו ושכרו כפול מן השמים.

תשובה: גרסינן (למדנו) במגילה דף כ"ח, תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהם קלות ראש, אין אוכלין בהם ואין שותין בהם וכולי, אמר רבי אסי בתי כנסיות שבבבל על תנאי הם עשויים, ואף על פי כן אין נוהגין בהם קלות ראש, ומאי ניהו (ומה הוא?) - חשבונות, ופסק הרמב"ם חשבונות של מצוה כגון קופה של צדקה מותר. והאחרונים כתבו שאין מחשבין בהם חשבונות של רבים דחשיב זה קלות ראש. ולפי זה לימוד זה שבו אנו דנים שמלמדים כתב ולשון ערבי חשבונות והעתק של מכתבי הסוחרים ושאר הגיונות של ערבי, אסור ללמדם במקום המקודש, ולא עדיף זה מחשבונות של רבים שהם חשובים כקלות בכבוד בית הכנסת.

ואם תאמר לימודים אלו בכלל אומנות, שהילד אחר כך אפשר שיהיה לו פרנסה בכך, ולכן נחשבת דבר מצוה? זה אינו, דהן אמת אמרו רבותינו ז"ל חייב אדם ללמד את בנו אומנות לא אמרו שילמדהו בבית הכנסת ובית המדרש במקום המקודש, דאם כן עתה יתירו ללמד אומנות של חייטים ושל אורגים וכיוצא בבית הכנסת ובית המדרש, שאינו שונה, ואדרבה מן אומנות כזאת יוכל לחיות יותר מן אומנות

של כתיבה ולשון, ואין לך קלות ראש בכבוד בית הכנסת ובית המדרש יותר מזה, לעשותם כמו האסכולה (בית ספר), כי עתה בזמן הזה יש בכל עיר אסכולה ללמד כתיבה ולשונות, אך עושים ובונים ושוכרין להם מקום ללמוד זה, ואין מושיבים אותם בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ועוד כמה קלות ראש יש בזה שהם הוגים מכתבים והגיונים של חול בבית המקודש, כי מוכרח שילמדו בהם כדי שירגילו וילמדו צחות הלשון, ומי יתיר להם שיהיו קורין ומצפצפין בדברים בטלים כאלה, במקום אשר הוגין בו דברים העומדים ברומו של עולם, ואפילו בדרך עראי אסור, וכל שכן בדרך קבע בכל יום ויום בשעות המיוחדות לכך.

שו"ת רב פעלים חלק ב' אורח חיים סימן כב

- מהי ההבחנה בין חשבונות של מצווה לחשבונות של רבים?
- האם לימודי חול הם בגדר חשבונות של מצווה באופן שיהיה מותר ללמד בבית כנסת?

המשך תשובה אפשרית: המשך עיון בתשובת הרב יוסף חיים

והנה הרב המחבר נחלה לישראל בשארית הנחלה בסוף הספר, העתיק מספר העתים תשובה אחת לרבינו האי גאון זכרו לברכה וזה לשונו: מותר ללמד תינוקות של בית הכנסת אגב לימוד התורה כתב ערבי וחשבונות, אבל שלא עם התורה אינו נכון, ותינוקות של גויים ללמד בבית הכנסת כל שיכול לדחותם דוחין, ואם חוששין לתרעומת אין דוחין מפני דרכי השלום עד כאן לשונו, ומזו התשובה למד הרב המחבר הנזכר הוראה גדולה, לומר שהתירו הגאונים זכרם לברכה ללמד לשונות העמים בבתי כנסיות מקום השראת שכינה ומקדש מעט בגלות הזה, ולא עוד אלא שהתירו ללמד ילדי גויים עם ילדי העברים שם בבית הכנסת. עיין שם. ושגיאה גדולה שגג הרב המחבר הנזכר בדבר זה, שחשב שהתיר רבינו האי גאון ללמד לשונות במקום תפילה ממש, ומה שכתב בבית הכנסת היינו כי היה להם חדרים ומקומות בבית הכנסת שאין מתפללים בהם, ואין קורין בדברי תורה בהם, אלא עשויים להכנסת אורחים ולמושב השמש, וגם להלומדים בלילה בפנים שיהיו ישנים שם בחדרים אלו והם בכלל בית הכנסת, ופתוחים לחצר בית הכנסת, אך אינם מקודשים בקדושת בית הכנסת, ויש מקומות שיש להם בתים וחדרים למעלה על גג בית הכנסת, כמו עזרת נשים, ואין מתפללים בהם אלא הם לצורך עניינים אחרים ההם וכיוצא בהם, ובחדרים ומקומות אלו הבנויים בכלל בית הכנסת, ורק לא נתקדשו בקדושת בית הכנסת שם התיר הגאון זכרו לברכה ללמוד לשונות, והואיל ודבר זה היה ידוע בימיהם שהם אין לומדים במקום תפילה ממש, לא הוצרך הגאון לפרש בדבריו של אותם המקומות והחדרים אלא כתב בית הכנסת בסתם, דידע שאין לומדים במקום תפילה אלא רק באותם חדרים שאמרנו, תדע דהא כתב ותינוקות של גויים ללמד בבית הכנסת כל שיכול לדחותם דוחין, ואם חוששין אין דוחין, וכי יעלה על הדעת שיתיר הגאון ללמד גויים במקום תפילה ותורה שהוא דבר מגונה ואסור גם אצלם, כי גם אצל הנכרים אין לומדים כתיבה ולשונות במקום תפילתם, אלא יש להם

שם מקום בפני עצמו ששם לומדים, ואיך יתיר שילמדו הגויים במקום תפילה שלנו אין לך חלול השם גדול מזה, אלא ודאי זה המקום של הלימוד שמדבר בו הגאון אינו מקום תפילה ממש, אלא הוא מקום שלא נתקדש בתפילה ותלמוד תורה, ורק בנוי שם בחצר בית הכנסת, או למעלה מגג בית הכנסת, וזה ברור ופשוט.

איך שיהיה נמצינו למדין דלימוד אומנות לתינוקות אינו נחשב בכלל דברי דמצוה, וגם לימוד חשבונות ותשבורת (הנדסה) שמצטרף לדברי תורה אינו נחשב בכלל מילי דמצוה, ואם כן כל שכן וקל וחומר לימוד הכתיבה של ערבי והגיון הערבי, ואם לגבי דינו של הדיוט אמרינן הכי, כל שכן וקל וחומר לגבי קדושת בית הכנסת ובית המדרש, שהוא כבוד המקום ברוך הוא, דאין זה נחשב בכלל מצוה, ובודאי הוי קלות ראש בזה הלימוד במקום המקודש לתפילה ולימוד תורה, ואין צריך לעשות כן, אלא יכינו להם חדרים אצל בית הכנסת שלא נתקדשו, וילמדום בתוכם לימודים הנזכרים לעיל.

המשך שו"ת רב פעלים חלק ב' אורח חיים סימן כב

- לשיטת הרב יוסף חיים, באיזה אופן רב האי גאון התיר? איך זה מאפשר לו לאסור למרות דברי ה"נחלה לישראל"?
- מה הן הנסיבות החברתיות, בעתיין הרב יוסף חיים מחזק האיסור?

חלק מתשובת הרב עובדיה יוסף: יביע אומר חלק ז' אורח חיים סימן כ"א

...ומעתה אבוא נבוא לנידון שלנו, כי הנה מראש צורים אראנו, ממה שכתב בספר העתים (עמוד רנו) וזו לשונו: ומשמיה דרב האי גאון נאמר, שמותר ללמד תינוקות של בית הכנסת אגב לימוד תורה כתב ערבי וחשבונות, אבל שלא עם התורה אינו נכון, ותינוקות של גויים ללמדם שם בבית הכנסת, כל שיכולים לדחותם דוחים, ואם חוששים לתרעומת אין דוחים אותם מפני דרכי שלום. עד כאן לשונו.

והרב עתים לבינה שם הקשה ממה שאמרו (במגילה כה ב) שאסור לחשב בהם חשבונות, ותירץ שזה כמו לצורך דבר מצוה, וכדאמרינן בקידושין (כט א) שחייב ללמד את בנו אומנות, וכבר כתב הרמב"ם (בפרק י"א מהלכות תפלה) שחשבונות של מצוה מותר. עד כאן.

ויש להוסיף מה שאמרו בכתובות (ה א) חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת (ולא הוי בכלל ממצוא חפצך, דדרשינן בשבת (קיג סע"א) חפצך אסורים חפצי שמים מותרים). ומוסיף על זה מה ששנה תנא דבי מנשיא משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. ופירש רש"י, ללמדו אומנות, מצוה היא, דכתיב ראה חיים עם האשה, כלומר למוד אומנות שתחיה ממנה עם התורה, וכדאמרינן בקידושין (כט א) שאביו חייב ללמדו אומנות. עיין שם. וכן הוא בשבת (קנ א). וכן פסקו הרמב"ם (בפרק כ"ד מהלכות שבת ה"ה). ובטור ובשולחן ערוך (סימן שו ס"ו).

[ונודע מה שכתב בשו"ת זרע אמת (חלק יורה דעה סי' קז דף קיט ע"א), שבזמנינו שאנו בגלות בין אומות העולם, צריכים אנו ללמד את בנינו לשון לעז בקריאה ובכתיבה מקטנותם ומשחר נעוריהם, שאם לא כן יקשה עליהם ללמוד כן אחר שיגדלו, וזאת כדי שימצאו פרנסתם כשיצאו לפעלם ולעבודתם, ולקיים יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, (בהשגחת תלמידי חכמים ויראי שמים). עיין שם].

ועם כל זה לא רצה רבינו האי גאון להתיר לכתחילה אלא רק אגב תלמוד תורה, מפני שאין לימוד אמנות וחשבונות בגדר לימוד של מצוה בעצם, אלא הם אמצעי שתהיה פרנסתו מצויה לכשיגדל, ולכן הצריך הגאון שיהיה לימוד הכתיבה והחשבונות אגב גררא של לימוד תורה.

וראיתי להגאון רבי יצחק בן ואליד בשו"ת ויאמר יצחק (חלק יורה דעה סוף סימן צט) שכתב בנידונו, "ומכל מקום להושיב את האומן במלאכת הכתיבה באחד מן החדרים המקודשים לתלמוד תורה ללמד הילדים מלאכת הכתיבה, נראה שאינם יכולים, מאחר שהוא דבר הרשות, וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק יא מהלכות תפילה), והטור ומרן השולחן ערוך (סימן קנא), שאין מחשבים בהם חשבונות, אלא אם כן היו חשבונות של מצוה כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים וכיוצא בהם, מכאן שרק חשבונות של מצוה כגון אלו מותרים, אבל דבר הרשות אסור. וחדרי התלמוד תורה בודאי שיש בהם קדושה ואינם יכולים להשתמש בהם לדבר הרשות. ואף על פי שיש לומר שלימוד הכתיבה לתלמידי התלמוד תורה יש בו קצת מצוה כדי שכאשר יגדלו הנערים ויעמדו ברשות עצמם ימצאו פרנסתם לכל חייתם, ובפרט

ילדי העניים, מכל מקום הרי לא התירו אלא בכגון קופה של צדקה ופדיון שבויים וכיוצא באלו שהם בסוג מצוה רבה, אבל עניין אחר לא".

יביע אומר חלק ז' אורח חיים סימן כ"א

- מהי ההבחנה בין חשבונות של קצת מצווה לחשבונות של מצווה רבה?
- האם לימודי חול הם בגדר חשבונות של מצווה באופן שיהיה מותר ללמדם בבית כנסת?

המשך חלק מתשובת הרב עובדיה יוסף: יביע אומר חלק ז' אורח חיים סימן כ"א

ובמחילת כבוד תורתו לא ראה דברי רבינו האי גאון הנזכר לעיל שהתיר ללמד התלמידים כתב ערבי וחשבונות אגב לימוד תורה בבית הכנסת. ומוכח שאין צורך בכיוצא באלו מצוה רבה דווקא, אלא כל שיש מצוה, כגון ללמד אומנות, יש להתיר ללמדם בבית הכנסת, וכן מוכח ממה שכתב רבינו מנוח (פרק י"א מהלכות תפלה, עמוד קסט) שהטעם שחשבונות של מצוה מותרים בבית הכנסת, משום שחפצי שמים הם, תדע, שהרי בשבת גם אסור חשבונות, ומותרים חשבונות של מצוה. עד כאן. ומכיוון שלמדנו זאת מדין שבת, כשם שהתירו שם לשדך על התינוקות וללמדם אומנות, שנחשבים מצוה, וכמו שפירש רש"י, כך גם כאן יש להתיר ללמדם כתיבה וחשבון וכל מה שיועיל להם כיוצא באלו לצורך פרנסתם.

לכן יש לומר שסומכים על סברת רב האי גאון להתיר בנידון דידן, ובפרט, שאם ימנעו מללמד את השפה האנגלית בחזרי התלמוד תורה והישיבה, יצטרכו בהכרח ללכת אל בתי הספר החילוניים למטרה זו, ויהיו נאלצים לעזוב את השיעור של לימודי הקודש באמצע, ולצאת לבתי הספר הנזכרים לעיל מוקדם כדי להגיע בזמן הקבוע שם ללימוד השפה, ואין לך ביטול תורה גדול מזה, וזאת מלבד עצם התקלה שלומדים שם בצוותא עם נכרים ונכריות, ופירצה קוראת לגנב, ולכן זה נחשב בודאי "מדוחק", שהותר לכל מי שיש בו קצת תורה גם בבית המדרש, והרי זה כמבואר...

- לשיטת הרב עובדיה יוסף, באיזה אופן רב האי גאון התיר? איך זה מאפשר לו להתיר למרות דברי הגאון רבי יצחק בן וואליד?
- מה הן הנסיבות החברתיות, בעתיני הרב עובדיה יוסף מחזק ההיתר?

רב האי בן רב שרירא גאון: נולד בפומבדיתא בשנת תרצ"ט (939) ונפטר שם בשנת תשצ"ח (1038) ירש את כסא אביו כגאון פומבדיתא, ונחשב לחותם תקופת הגאונים.

ספר העיתים (ועתים לבינה): ר' יהודה בן ברזילי הנשיא אלברצלוני חי בספרד בעיר ברצלונה בסוף המאה הי"א ובמאה הי"ב. כתב ספרים רבים, שרובם לא הגיעו אלינו, בין השאר בגלל היקפם הגדול. בספרי ההלכה שלו התבסס בעיקר על תשובות הגאונים, על הלכות ר' שמואל הנגיד ועל פסקי הרי"ף ותשובותיו. הראשונים שבאו אחריו השתמשו רבות בספריו. בימינו הוא ידוע בעיקר מספרו 'העיתים', ספר מקיף ביותר על הלכות הזמנים, ממנו נותר רק חלק קטן על הלכות שבת, שנדפס בקרקא

תרס"ג [1903] בידי ר' יעקב שור עם הערותיו 'עיתים לבינה'. בספריו מובאות הרבה תשובות גאונים שאין להם מקור אחר, וכמה קבצים של תשובות גאונים נלקטו מהם.

רבי יצחק בן וואליד: ר' יצחק בן וואליד (1848-1929) מחכמי תיטואן (מרוקו הספרדית). ספר השאלות ותשובות שלו שו"ת 'ויאמר יצחק', נדפס בליוורנו, תרט"ו (1855).

רבינו מנחם: מחכמי לוניל (דרום צרפת) במאה ה-14. כתב פירוש ל'משנה תורה' לרמב"ם.

רבי יוסף חיים

רבי יוסף חיים בן אליהו אל-חכם (מהרי"ח) נולד בבגדד בשנת ה"א תקצ"ה (1835?) ורבו המובהק היה ר' עבדאללה סומך. הוא לא כיהן ברבנות העיר, אלא היה דרשן גדול, ולדרשותיו נאספו אלפים. הוא חיבר עשרות ספרים בכל שטחי התורה, כאשר עיקר פרסומו בא לו מחיבוריו בקבלה ובהלכה. ספרו בן איש חי מהווה מעין קיצור שלחן ערוך,

כולל דברי קבלה, הלכה ומנהג, והוא נפוץ מאוד בשימוש אצל עדות המזרח עד היום. נוסח התפילה הספרדית הנמצא בשימוש כיום אצל עדות המזרח בא ממנו, ובו הוא הכניס גורמים קבליים מתורת האר"י לתוך התפילה. בספר תשובותיו, רב פעלים, מתגלה המהרי"ח כפוסק גדול, אשר השיב לבני עירו וארצו, ואף לקהילות בכל המזרח הרחוק - הודו, סינגפור, צילון, קורדיסטן ועוד, וחומר זה יסטורי רב יש בספריו על ההווי בקהילות הללו. הוא ביקר בארץ ישראל והתקבל בכבוד רב ע"י הרבנים והחכמים בארץ. ר' יוסף חיים נפטר בשנת ה"א תרס"ט (1909).

הרב עובדיה יוסף נר"ו

רבי עובדיה יוסף, הראשון לציון הקודם, נחשב יחיד בדורו בבקיאותו הנפלאה בספרי ההלכה. זכרונו הפנומנאלי, המסוגל לסקור את כל הנכתב על נושא נתון - מהתנ"ך, מהתלמוד ומהפוסקים - מעניק לתשובותיו אופי אנציקלופדי, שכן נושא הנדון על ידו זוכה למיצוי כל החומר הרלוונטי הקיים. הראשל"צ נולד בבגדד בשנת ה"א תר"פ (1920), עלה לארץ-ישראל בגיל ארבע, למד בישיבות בעיר העתיקה שבירושלים והוסמך לרבנות על ידי הראשל"צ דאז, הרב עוזיאל. בשנת ה"א תש"ז (1947) הוא שימש ראב"ד (רב, אב-

בית-הדין) בקהיר. בשנת ה"א תש"י (1950) עלה ר' עובדיה שוב ארצה והתיישב בה סופית. בספרי תשובותיו, סדרות יביע אומר ויחווה דעת, אנו נתקלים בכל הבעיות ההלכתיות של ימינו ממש. תשובותיו לשאלות הלכה אקטואליות שודרו לציבור הרחב ב"פינת ההלכה" שלו ברדיו.